

Het Decennium van de Biodiversiteit

Experten blikken terug en kijken vooruit (deel 3)

Wat waren in 2011-2020 de meest markante evoluties of gebeurtenissen voor biodiversiteit in Vlaanderen?

Welke waren de meest onverwachte of onvoorziene evoluties of gebeurtenissen?

Glenn Delière

Lector landschapsfilosofie en onderzoeker (KASK & Conservatorium / HOGENT en Howest)

Ondanks een stijgend besef van de urgentie van de crisis, blijft de biodiversiteit in het algemeen achteruit hollen. Lichtpuntje is de zich stilaan aftekenende stabilisatie in natuurreservaten, waar ook een aantal kieskeurige soorten door volgehouden en gericht beheer van de rand van de afgrond gered werden, zoals de Boomkikker.

De snelle terugkeer en vestiging in peri-urbaan gebied van een aantal charismatische soorten (Wolf, Bever, Otter, Oehoe ...) dat ik in mijn kind-jaren alleen kon associëren met sprookjes of verre wildernisgebieden.

Maurice Hoffmann

wvd. administrateur-generaal van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek en professor natuurbeheer en ecosysteemdiensten (Universiteit Gent)

De blijvende achteruitgang van biodiversiteit, wat zich ook uit in een verregaande flora-, mycoflora-, fauna- en vegetatiebanalisering: ik zag dit jaar nog geen Daggauwoog in mijn tuin, wel Buxusmot ... De schier onstuitbare exotenopmars is zorgwekkend en ontmoedigend, want enorm moeilijk te beheren. Wat mij ook zorgen baart is de verdergaande teloorgang van spontaneïteit als intrinsiek kenmerk van Europese natuur. Het heeft geleid tot Europese natuurrichtlijnen die uitgedrukt worden in getalsmatig vastgelegde doelen. Tegelijkertijd blijft dat wel een spijtige noodzaak.

75% achteruitgang van biomassa aan vliegende insecten in de afgelopen 30 jaar, 75% achteruitgang van wetlandoppervlak in Vlaanderen sinds de jaren '50-'60 van de vorige eeuw, de schijnbaar niet te stuiten achteruitgang van cultuurvolgers zoals Merel en Huismus, Kievit en Veldleeuwerik. Als we die evolutie al niet kunnen keren, wat dan met de meer gespecialiseerde kompanen in de natuur?

In schril contrast hiermee staat dan weer de hervestiging en uitbreiding van een paar opportunistische grote zoogdieren zoals Wolf en Otter.

Aan de positieve kant staat de flinke draagvlakverruiming; meer dan voorheen zijn mensen bezorgd om biodiversiteit en participeren ze in regionale en lokale beslissingsprocedures met impact op natuur en hun omgeving. Er is een toenemende overtuiging dat grensoverschrijdend samenwerken rond natuur en omgeving beter is dan (sectorale) confrontatie.

Céline De Caluwé

WWF Field Program Manager

Dit decennium hadden we de kennis over 'the great acceleration' en de zesde massa-extinctie, maar we slaagden er niet in om op Vlaamse schaal alles op alles te zetten om biodiversiteit te beschermen. Het Living Planet Rapport voor België toont aan dat er een blijvend verlies is aan bos- en landbouw biodiversiteit. Het toont ook de effectiviteit van natuurherstelprojecten, voornamelijk d.m.v. de lichte vooruitgang in zoetwaterfauna dankzij grootschalige rivierprojecten zoals aan de Schelde of de Dijle. Maar om te herstellen wat we de voorbije decennia verloren hebben, hebben we een veel moediger beleid nodig dat dossiers zoals betonstop en het gemeenschappelijk landbouwbeleid écht aanpakt ten voordele van biodiversiteit. De Vlaamse beleidsnota's voor de nieuwe regeerperiode bevatten een aantal mooie ambities voor natuur. Hopelijk zal het beleid even sterk kunnen zijn als de klimaatjongeren die in 2019 actie voerden voor het klimaat.

De dramatische terugval van insecten. Met de verwijzing naar de herinnering aan de vele insecten aan de voorruit na een eindje rijden is een sterk punt gemaakt. Maar er moet verder nagedacht worden: een 'noodplan insecten' zou vanuit het oogpunt van voedselzekerheid moeten opgesteld worden en samen met de landbouwsector uitgevoerd worden. Het imploderen van voedselsystemen door tekort aan bestuiving is een risico. Als we willen focussen op lokale voeding moeten we binnen én buiten de landbouwgebieden werken aan het behoud van insecten. Ook het behoud van een biodivers bodemleven is hiervoor cruciaal.

Het jaar 2020 is een symbooljaar voor biodiversiteit. Het Internationale Decennium voor Biodiversiteit 2011 - 2020 zit erop en plannen voor de volgende tien jaar worden gesmeed. Een uitgelezen moment om achterom te kijken, maar ook om vooruit te blikken. We legden een schare van relevante spelers uit het onderzoek, beleid, beheer, educatie en media een standaardreeks van vragen voor. Welke bijzondere evoluties trokken hun aandacht en welke uitdagingen staan ons te wachten? Hun antwoorden publiceren we in de opeenvolgende nummers van deze jaargang.

Welke thema's hadden meer aandacht verdient?

Het wettelijk en ruimtelijk afzonderen van natuurreservaten als instrument om aan biodiversiteitsbehoud te doen, heeft onmiskenbaar geleid tot een aantal successen. Tegelijk zorgt de 'scheidingslogica' waarop dit instrument gebaseerd is er ook voor dat natuurgebieden losgekoppeld geraken van de landschappelijke context waarin ze zich bevinden en de maatschappelijke gestuurde dynamiek die daar heerst. Er zou meer oog kunnen zijn voor een bredere landschappelijke en maatschappelijke 'contextualisering' van het natuurbehoud, waarbij de dynamiek binnen en buiten reservaten beter op elkaar afgestemd wordt. De uitwerking van het ecosysteemdienstenconcept was hierbij een eerste, beperkte stap. Het inbedden ervan in het bredere Nature's Contributions to People is misschien een tweede.

Biodiversiteit buiten de donkergroene natuur- en bosreservaten, in landbouw- en urbaan gebied. Dit zou een breder deel van de bevolking bij de biodiversiteitszaak betrekken. Wellicht is het nog te vroeg, maar een regionale doorwerking van internationale assessments (IPBES) zou een grote meerwaarde gehad hebben voor een significante verandering in de (biodiversiteits)politiek, maar daarvoor is het zeker niet te laat.

De groeiende bezorgdheid rond de effecten van klimaatverandering is goed, maar de effecten van de meer klassieke drukfactoren voor biodiversiteit, zoals habitatvernietiging, -versnippering, -inkrimping en milieudrukken, moeten blijvende aandacht krijgen en niet overschaduwd worden door klimaat.

Het intrinsiek dynamisch karakter van natuur in tijd en ruimte verdient meer aandacht. Het beleid en vaak ook de wetenschap benadert ze nog te veel als iets statisch.

Ecologische connectiviteit verhogen is essentieel in ons land. Dat thema had meer aandacht verdiend. Vandaag stelt de terugkeer van Wolf en Otter ons voor een voldongen feit: willen we deze iconische dieren een duurzame vestiging bieden, dan moeten we werken aan functionele groen-blauwe netwerken in België en daarbuiten. De expliciete link tussen klimaat en biodiversiteit verdiende zeker ook meer aandacht.

Wat verwacht u voor biodiversiteit in Vlaanderen de komende jaren? En wereldwijd?

De klimaatverandering zal gepaard gaan met grote verschuivingen binnen de verspreiding van soorten. In Vlaanderen en Europa zal het biodiversiteitsverlies stilaan stabiliseren, met misschien hier en daar zelfs herstel. Mondiaal zullen de verliezen echter nog een tijdlang groot zijn.

De verdere inburgering van het ecosysteemdienstenconcept zal de biodiversiteit ten langen leste positief beïnvloeden.

Ik verwacht een evolutie van een dominant op soorten gericht natuurbehoud en -beheer naar een ecosysteembenadering. Ik beschouw dat als een positieve evolutie, wat niet wegneemt dat de soortenbenadering belangrijk blijft: onze ecosystemen zijn vaak te versnipperd om van spontane ecosysteemontwikkeling een integraal positieve respons van de soorten te mogen verwachten.

Ik verwacht ook een uitgroeiend publiek en dientengevolge politiek draagvlak voor biodiversiteit, zeker wanneer naast blijvende aandacht voor donkergroene reservaatnatuur ook voldoende aandacht wordt gegeven aan de lichtgroene en grijze omgevingen. Ik verwacht een toenemend besef van de noodzaak van biodiversiteitsbehoud, zowel vanuit een eco- als een egocentrische motivatie. Als niet iedereen zich achter biodiversiteitsbehoud schaart, dan zal de natuurbeweging als einzelgänger haar doelen nooit bereiken.

De impact van klimaatverandering zal steeds groter worden. De droogte slaat nu al harder en sneller toe dan verwacht. Daarom is het des te belangrijker om natuur en klimaat samen te versterken. We pleiten voor weerbare ecosystemen die voldoende groot en met elkaar verbonden zijn. De komende jaren zal de sterfte van bomen heel zichtbaar worden, zowel bij monumentale bomen in steden als in bossen en in landbouwgebied. Die sterfte is gelinkt aan het verdwijnen van het bodemleven (mycorrhiza), aan de droogte, aan de terugval van insecten ... en is nogmaals een wake-up call voor het beleid.

Ziet u een nieuwe uitdaging voor biodiversiteit opkomen waaraan we nu nog niet denken?

De bredere vermaatschappelijking van het natuurbehoud zal nieuwe legitimiteitsvragen opwerpen voor het bepalen van biodiversiteits- en natuurbehoudsdoelen. De uitdaging zal zijn om de juiste instituties en praktijken te vinden die deze legitimiteit bottom up kunnen opbouwen en uitdragen.

De groeiende extinctieschuld bij vele soorten, ogenschijnlijk nog goed boerende soorten zijn dermate genetisch verarmd dat ze niet meer in staat zullen zijn om aan veranderende omstandigheden het hoofd te bieden. De samenleving zal de politiek dermate moeten sturen dat zich een politieke en publieke mind shift voltrekt die de blijvende achteruitgang van biodiversiteit en ecosysteemdiensten doet keren. Wanneer een samenleving overtuigt geraakt van het belang van biodiversiteit, kan wellicht het huidige dwangmatige natuurbeleid evolueren naar een breed aanvaard natuurbeleid: natuur als basis voor omgevingsbeleid en niet als marginale randvoorwaarde.

De COVID-19 crisis vindt zijn oorsprong in onze destructieve omgang met de natuur. Het belang van natuur voor ons menselijk welzijn en weerbaarheid van de maatschappij is des te meer duidelijk geworden. Sinds de pandemie (her)ontdekten mensen natuur van bij ons. Om conflicten tussen recreatie en natuurbescherming te vermijden, is er nood aan een hogere natuuropervlakte per inwoner. Dat zou nog meer toelaten om mensen vrij te laten zijn in natuur. Verder moeten we meer investeren in natuur en klimaat als deel van het economisch herstelbeleid, door onder meer in te zetten op natuurherstelprojecten als een gegarandeerd rendement voor de samenleving. Vermijd hierbij dat steunmaatregelen een negatieve impact op biodiversiteit en klimaat hebben.

Wat waren in 2011-2020 de meest markante evoluties of gebeurtenissen voor biodiversiteit in Vlaanderen?

Welke waren de meest onverwachte of onvoorziene evoluties of gebeurtenissen?

Myriam Dumortier

Doceert Bos- en Natuurbeleid aan de Universiteit Gent

Voor mij was het meest markante de integratie van natuur- en bosbeleid. Vele decennia lang heerste er een gespannen verhouding tussen beide. Je had bosreservaten en natuurreservaten met bossen, leg dat maar eens uit. Deze zinloze spanning lijkt vervlogen, ik ben blij dat we onze krachten kunnen bundelen. We zijn daar trouwens voorlopers in. In andere landen blijft het spanningsveld standhouden. Een volgende stap is het woord 'ontbossing' te vervangen door bijvoorbeeld 'natuurvernietiging', zodat bomen kappen voor natuurherstel niet langer verward wordt met natuurvernietiging voor het zoveelste bouwproject.

Ik ben aangenaam verrast door de groeiende maatschappelijke bezorgdheid voor natuur, dat is ook internationaal zichtbaar. De grote topper was de publieke consultatie over de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen in 2015. Meer dan een half miljoen Europeanen heeft toen van zich laten horen. Nooit eerder namen zoveel mensen deel aan een Europese publieke consultatie, daar ging een enorme kracht van uit. Nu moeten we oppassen hoe die kracht zich verder ontwikkelt. De biodiversiteitscrisis is een complex gegeven, de omvang is moeilijk te vatten en niet alle maatregelen zijn even voor de hand liggend. Zo zie je natuurliefhebbers zich tegen natuurherstel keren omdat er bomen worden gekapt, dat is jammer. Er kan nooit genoeg gecommuniceerd worden, in alle richtingen, om tot een zo goed mogelijk gezamenlijk begrip te komen van wat er met de natuur aan de hand is en wat we moeten doen.

Carole M. Billiet

Centrum voor Milieu- en Energierecht (UGent) en advocaat aan de Balie te Brussel

Het cassatiearrest nr. P.12.1389.N van 11.06.2013 samen met het arrest van het Grondwettelijk Hof nr. 07/2016 van 21.01.2016. Ze verbeterden dramatisch de slagkracht van milieuverenigingen om in rechte te treden. Het eerste arrest stelde een einde aan de 'Eikendael'-doctrine, die het milieuverenigingen decennialang moeilijk maakte om voor hun statutair doel op te komen voor de reguliere rechtbanken (bv. als burgerlijke partij in strafzaken). Het tweede arrest bood er een belangrijk vervolg op. Het Hof beschouwde het impliciet als een verworvenheid dat het morele nadeel dat een milieuvereniging kan lijden door de aantasting van haar statutair doel een specifiek eigen nadeel vormt, onderscheiden van het algemeen belang. Het is nu voor een rechter niet onmogelijk om de morele schade die een milieuvereniging door aantasting van haar statutair doel leed, in concreto te ramen. Hiermee stelde het een einde aan het toekennen van één symbolische euro.

Geen Merels in mijn tuin in 2017 en 2018 door het Usutu-virus. Geen gehuppel, geen scheve kopjes om goed te zien en luisteren, geen verwoed trekken aan een worm die de grond niet uit wil. Geen solozang in de ochtend en de avond. Geen alarmerende zwarte schicht. Merels, dacht ik, zijn er altijd. Een toets van mijn landschap. Mijn landschap was twee jaar lang niet volledig.

De kijk op het menselijke ruimtegebruik dankzij de lockdown deze lente. Een fenomeen als van communicerende vaten in ruimtegebruik tussen de mens en andere levende wezens. Die anderen waren er meer, meer zichtbaar en meer hoorbaar.

Het Speciaal IPCC-rapport van 2018 over de gevolgen van een wereldwijde opwarming van 1,5 °C tegenover 2 °C. De verschillen in schadelijkheid zijn erg ingrijpend voor onze biodiversiteit. Bovendien leiden de toegezegde emissiereducties (Klimaatakkoord van Parijs 2015) bij volledige uitvoering zelfs naar 3 °C tegen 2100.

Welke thema's hadden meer aandacht verdient?

Zonder twijfel de landbouw, in de eerste plaats de industriële veeteelt, die catastrofaal is voor de natuur. Daar zie ik veel te weinig verandering. We zitten met een gigantische veestapel die de draagkracht van ons ecosysteem ruim overstijgt. Emissiearme stallen, aangepast veevoeder, dat zijn foute investeringen die de situatie alleen maar verder vastrijden. De kern van het probleem is de import van veevoeder. Daarvoor wordt elders in de wereld, vooral in Zuid-Amerika, massaal natuur vernietigd. Bij ons leidt het vervolgens tot onbeheersbare stikstofoverschotten. De productie van dierlijk eiwit op basis van soja en graan is zes keer minder efficiënt dan de productie van plantaardig eiwit, waarom doen we dat dan? Volgens mij moet de import van veevoeder op korte termijn volledig afgebouwd worden, uiteraard met de nodige sociale correcties voor zij die in deze valkuil terechtgekomen zijn. Tegelijk moet het aandeel dierlijk eiwit in ons dieet sterk verminderen, wat ook beter is voor onze gezondheid. Andere problemen met de landbouw zijn het kunstmestgebruik, de pesticiden, het rooien van kleine landschapselementen, scheuren van graslanden... Met de beheerovereenkomsten vijlen we de scherpste kantjes bij, maar dat is ruim onvoldoende. Op die manier gaan we het verlies van biodiversiteit niet stoppen.

De armoede aan biodiversiteitsgeheugen. Wanneer iets verdwijnt, vergelijken we met wat er voordien was, maar dit doen we sedert decennia. Zo'n uiterst schrale maat van de evoluties van landschappen en leefgemeenschappen. 'Shifting baselines' noemt men dit in de vakliteratuur. Er lopen in Vlaanderen talloze personen rond die als databestanden zijn over bepaalde graskanten, wegbermen, bosjes, beekoevers, houtkanten, vijvers. Wat er groeide, zong en bewoog. Wanneer ze weg zijn, valt die kennis weg. We weten te weinig wat we verliezen. Die shifting baselines vormen ook een probleem voor het recht rond biodiversiteitsbescherming, de inzichten over de schadelijkheid van gedragingen en ingrepen.

Verder ook: connectiviteit in landschappen, kleine landschapselementen, natuur in de stad – Vlaanderen is uiterst dicht bevolkt – pesticiden, ruimtegebruik van KMO-zones, plasticvervuiling.

Opvoeding van de burger-consument over houtproducten, zodat wat niet Houtverordening-conform is, niet verkocht raakt (Verordening (EU) nr. 995/2010 van 20.10.2010). De verordening verbiedt het op de markt brengen van illegaal geogst hout en houtproducten. Handelaars die houtproducten verkopen, moeten de oorsprong van het gebruikte hout kunnen aantonen. Dit gaat zeker over tropisch hout en dus habitats (bv. Congobekken, Myanmar, Borneo, Brazilië), maar ook over hout habitats uit Roemenië, Polen, Oekraïne en andere landen van onze contreien. De illegale handel is vraag-gedreven. De consument heeft een beslissende stem.

Zonevreemde bossen. Onze gewestplannen dateren van een halve eeuw terug. De maatschappelijke noden zijn in tussentijd ingrijpend gewijzigd. Het is hoog tijd voor een kentering die het statuut van deze bossen actualiseert.

Wat verwacht u voor biodiversiteit in Vlaanderen de komende jaren? En wereldwijd?

Het zijn cruciale tijden, zowel voor de biodiversiteit als het klimaat, het is één grote crisis. Met Covid-19 kregen we die crisis als een boemerang in ons gezicht. Ik hoop dat het bij meer mensen begint te dagen dat we niet meer verder kunnen zoals we bezig waren. We zouden de krachtdadige aanpak van de Covid-19 crisis moeten doortrekken naar de hele biodiversiteits- en de klimaatcrisis. De solidariteit die we bij de Covid-19 crisis zien ontstaan stemt me hoopvol. Ik hoop dat we na de crisis onze economie op een andere manier kunnen heropbouwen, met focus op sociaal-ecologische veerkracht in plaats van competitie en consumptie. Ik zie zowel hoopvolle als hopeloze signalen, niemand weet welke de bovenhand zullen halen.

Ik kijk uit naar de impact van de LULUCF-Verordening (Verordening (EU) 2018/841 van 30.05.2018 inzake de opname van broeikasgasemissies en -verwijdering door landgebruik, verandering in landgebruik en bosbouw in het klimaat- en energiekader 2030) op het beleid ten aanzien van de open ruimte. Voor de periode 2021-2030 geldt een 'no-debit rule': de in 2021 bestaande koolstofvoorraden moeten in 2030 op zijn minst behouden zijn. Enkel reeds op het vlak van ontbossing en herbebossing kent de trend van de voorbije jaren in Vlaanderen een sterk negatieve debetzijde in koolstofopslag.

Een groeiende impact van de klimaatopwarming. Het biodiversiteitsbeleid in stedelijke context kan ten goede evolueren. Het inzicht dat groen er de leefbaarheid ondersteunt, is nu breed verworven en dit gaat zich in toenemende mate vertalen in beleid. Aandacht voor connectiviteit wordt dus nog belangrijker, voor verbinding en migratiekansen die de steden meenemen.

Ziet u een nieuwe uitdaging voor biodiversiteit opkomen waaraan we nu nog niet denken?

Er is een beweging waar de natuurbeweging nauwelijks mee samenwerkt, en dat zijn de agro-ecologische landbouwers. Agro-ecologische landbouw streeft naar samenwerking met de natuur. Er worden geen pesticiden of chemische stikstof gebruikt en de veestapel staat in verhouding tot de mestbehoefte en de beschikbaarheid van grasland. Een veralgemening van agro-ecologische landbouw zou de negatieve impact van landbouw op natuurgebieden sterk verminderen. De productiviteit is lager, maar dat kunnen we opvangen door de transitie naar een meer plantaardig dieet, zes keer efficiënter, dat geeft wel marge. Deze beweging wordt momenteel nauwelijks gehoord. Bij overleg tussen natuur en landbouw zitten steevast de klassieke landbouworganisaties aan tafel, omdat ze veel groter en machtiger zijn. Het is hoog tijd om met de agro-ecologische landbouw samen te zitten en met hen de krachten te bundelen. We moeten trouwens krachten bundelen met al wie bereid is samen in plaats van tegen de natuur te werken. Denk bijvoorbeeld aan het Sigmaphan, daar werd afgezien van verdere dijkverhogingen en geopteerd voor herstel van overstromingsgebieden. Deze switch hebben we in alle sectoren nodig, alleen zo zullen we het verlies van biodiversiteit kunnen stoppen.

Ik denk dat er aan alles reeds is gedacht. Het enige wat ik mij afvraag is of we in het dichtbevolkte Vlaanderen iets kunnen aanvangen met de idee om rechtspersoonlijkheid toe te kennen aan natuurelementen. Het gebeurde in 2017 in Nieuw-Zeeland met een rivier, de Whanganui. Een wet kende deze rivier rechtspersoonlijkheid toe, zoals we dit sedert lange tijd gewoon zijn met ondernemingen, stichtingen en vzw's. In de Belgische Klimaatzaak stelden 81 geklasseerde bomen uit alle drie de gewesten, Vlaanderen, Brussel en Wallonië, zich burgerlijke partij in mei 2019.